

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING TA'LIM JARAYONIGA ETNOPEDAGOGIK TAYYORGARLIGI

Turdiyeva Nigora Saidovna,
Buxoro davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Maqolada ko'p madaniyatli ta'lim tizimidagi eng muhim strategik vazifalardan biri sifatida etnopedagogik kompetentsiyani shakllantirish jarayoni yoritilgan. Etnopedagogik kompetentsiyani shakllantirishda talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etishning an'anaviy usullar va noan'naviy usullari ochib berilgan.

Asosiy tushunchalar: etnopedagogik madaniyat; etnopedagogik faoliyat; etnopedagogik tayyorgarlik; ko'p millatli ta'lim muhiti.

Аннотация: В статье процесс формирования этнопедагогической компетенции рассматривается как одной из важнейших стратегических задач в многокультурной системе образования и выявлены традиционные методы и нетрадиционные способы организации самостоятельной работы учащихся по формированию этнопедагогической компетенции будущих учителей.

Ключевые понятия: этнопедагогическая культура; этнопедагогическая деятельность; этнопедагогическая подготовка; полиэтническая образовательная среда.

Abstract: The article considers the process of formation of ethnopedagogic competence as one of the most important strategic tasks in the multicultural education system and identifies traditional methods and non-traditional ways of organizing independent work of students to form the ethnopedagogic competence of future teachers.

Key concepts: ethnopedagogic culture; ethnopedagogic activity; ethnopedagogic training; polyethnic educational environment.

Dunyoda qadriyatlar tizimining xilma-xilligi yosh avlodning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi masalalarini yanada dolzarblashtirdi. Globallashuv sharoitida turli madaniyatlarning qo'shilishi (aralashuvi) yuz berdi. Bu esa ma'lum etnik qadriyatlarning o'zgarishiga, yoshlar ongining ma'naviy qadriyatlardan moddiy qadriyatlarga yo'naltirilishiga, millatning o'ziga xosligini, o'zligini yo'qotishiga olib keladi.

Ushbu ijtimoiy-madaniy jarayonlar natijasida vujudga kelgan qadriyatlar to'qnashuvi yosh avlod munosabatlarning sub'yektiv ehtiyojlarini qondiradigan va g'oyalarga mos keladigan qadriyatlarga e'tibor qaratishni boshlashiga olib keladi.

Axloqiy tarbiya yosh avlodda umuminsoniy, etnik va milliy qadriyatlarni shakllantirishga qaratilgan bo'lib, bu maktab o'quvchilarining ma'naviy-axloqiy tarbiyasi va rivojlanishining zamonaviy kontseptsiyasida aks etadi, bu o'ziga, oilaga va jamiyatga nisbatan nomlangan qadriyatlar guruhlarini shakllantirish asosida qurilgan.

Kelajakdagi mutaxassisning kasbiy tayyorgarligini amalga oshirish va etnopedagogik kompetentsiyasini shakllantirish *madaniy yondashuvga asoslanishi kerak*, chunki zamonaviy o'qituvchining bilim va ko'nikmalari, qobiliyatlari va munosabatlari uning kasbiy o'zini o'zi rivojlantirish va takomillashtirish, shaxsiy kasbiy madaniyati vositasidir.

Madaniy yondashuv kelajakdagi o'qituvchining kasbiy tayyorgarligini madaniyatga o'xshash ta'lim muhitida amalga oshiriladigan madaniy jarayon prizmasi orqali ko'rishga imkon beradi, uning barcha tarkibiy qismlari kasbiy madaniy o'z-o'zini rivojlantirish va o'z taqdirini o'zi belgilashga yordam beradi. Madaniy yondashuv nuqtai nazaridan mualliflar kasbiy pedagogik faoliyatning asosiy omili sifatida shaxsiy rivojlanishni, etnik-madaniy qadriyatlarni yetkazish qobiliyatini ta'minlaydigan kasbiy va pedagogik madaniyatni shakllantirishni ko'rib chiqadilar.

Har bir xalqning tarixi, ona tilining mazmuni, xalq ogʻzaki ijodi, etnik timsollari, xalq ogʻzaki ijodi, urf-odatlar, maʼnaviy-axloqiy qadriyatlarini oʻzida aks ettirib, qadimdan bugungi kungacha eng yaxshi umuminsoniy qadriyatlar va fazilatlarni yosh avlodda shakllantiradigan manba boʻlib xizmat qiladi.

Koʻp madaniyatli jamiyatda inson shaxsini rivojlantirishning koʻp qirrali jarayonining muhim qismi bu etnik-madaniy kompetensiyalarni shakllantirish jarayoni, yaʼni inson vakili boʻlgan va yashaydigan etnik guruhning madaniy qadriyatlari, anʼanalari, ijtimoiy normalarini oʻzlashtirish jarayoni.

Muayyan etnik guruhning etnik madaniyati qadriyatlaridan foydalanish zamonaviy yoshlarning ijtimoiy, maʼnaviy, axloqiy va jismoniy rivojlanishiga taʼsir koʻrsatishga imkon beradi.

Oʻzbekiston Respublikasi oʻzining boy tarixi va madaniyatiga, aholisining etnik va diniy xilma-xilligiga ega. Shu munosabat bilan jahon taʼlim makonidagi integratsiyalashuv sharoiti boʻlajak oʻqituvchilarning etnik-madaniy qadriyatlar tarjimoni sifatida faoliyat yurituvchi etnik-madaniy kompetensiyasini shakllantirish jarayonini kuchaytirish zarurati paydo boʻlmoqda.

Boshlangʻich taʼlim bilan bogʻliq zamonaviy taʼlim tizimining modernizatsiyasi boʻlajak oʻqituvchining zamonaviy kompetensiyalariga ega boʻlishi kerakligini anglatadi. Shu jumladan etnik-madaniy kompetensiyani maʼlum bir madaniyat toʻgʻrisida obʼyektiv gʻoyalar va bilimlar toʻplami mavjudligida ifodalanadigan, millatlararo samarali muloqot, tushunish va oʻzaro taʼsirga hissa qoʻshadigan bilimlar, koʻnikmalar va xulq-atvor modellari orqali amalga oshiriladigan shaxsiy xususiyatlar sifatida tushuniladi.

Respublikamizda olib borilayotgan ilmiy tadqiqot ishlar va meʼyoriy hujjatlarning tahlili boʻlajak oʻqituvchilarning kasbiy taʼlim mazmuniga milliy-mintaqaviy etnik-madaniy komponentni joriy etishning beshta modelini aniqlash imkonini beradi: fanlararo, modulli, bir predmetli, kompleksli va bir-birini toʻldiruvchi.

Fanlararo model - bo'lajak mutaxassislarni kasbiy tayyorlashning barcha o'quv fanlari bo'yicha tegishli materiallarni teng taqsimlashni nazarda tutadi.

Modulli model - insonparvarlik ruhining o'quv fanlariga ona yurtning, jumladan, boshqa xalqlar va mamlakatlarning etnik-madaniy o'ziga xosligini aks ettiruvchi maxsus mavzularni (modullarni) kiritish orqali amalga oshiriladi.

Bir predmetli model - talabalar tomonidan etnik madaniyatlarni (shu jumladan o'z tilini), mintaqaning, boshqa xalqlar va mamlakatlarning tarixi, geografiyasi, san'atini (shu jumladan o'z ona tilini) chuqur o'rganishni o'z ichiga oladi.

Shuni ta'kidlash kerakki, oliy ta'lim o'quv jarayonida etnopedagogik kompetensiyaga asoslangan yondashuv doirasida talabalarning mustaqil ishlariga alohida o'rin beriladi, bu eng muhim boshqaruv vositalari bo'lgan loyihaviy ta'lim shakllari va o'quv-uslubiy majmualarni joriy etishga ko'maklashadi. Etnopedagogik yondashuv asosida talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etishning asosiy usullari, ya'ni an'anaviy usullar (insho, referatlar yozish, taqdimotlar tayyorlash, ma'ruzalar qilish va h.k.), noan'aviylari - ijodiy topshiriqlarni bajarish (krossvordlar, pedagogik vaziyatlarni tuzish) loyihalar, senariylar va tavsiyalar ishlab chiqish va himoya qilish va h.k. hisoblanadi. Etnopedagogik tayyorgarlikni tashkil etish xalqlar madaniyati, tarixi, an'analari, urf-odatlar, qadriyatlari, turmush tarzi, psixologiyasining xususiyatlarini ochib beruvchi materiallarni to'plash, o'rganish, tahlil qilish va o'quv hamda darsdan tashqari jarayonda foydalanishga qaratilgan talabalarning mustaqil tadqiqot faoliyatini ifodalaydi.

Masalan, 4 kurs talabalari o'rtasida "Boshlangich sinfda o'yin texnologiyalaridan foydalanish" mavzusida ijodiy ishlar tashkil etiladi, unda talabalar o'zbek milliy o'yinlari, badiiy asarlar va ertaklar orqali bolalarga ijodiy muammolarni yechishga o'rgatish yo'llarini aytib beradilar va ko'rsatadilar. Institutda talabalarning etnik-madaniy kompetentsiyasini oshirishning yana bir sharti – o'quv jarayoniga faol va interaktiv loyiha-tadqiqot, simulyatsiya-o'yin

shakllari va o'qitish usullarini qo'llashni nazarda tutuvchi etnik-madaniy va shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalarni qollash, kelajak mutaxassislarining nafaqat bilimlarini, balki kasbiy fikrlash va faoliyat usullarida, yangi sharoitlarda muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirish, shuningdek, ularning mustaqil ishlashini, o'z-o'zini rivojlantirish va o'z-o'zini takomillashtirishni rag'batlantirishni joriy etish zarurligidir.

Talabalarning etno-madaniy kompetentsiyasini oshirishning samarali shartlaridan yana biri bu darsdan tashqari vaqtlarda bo'lajak mutaxassislarni ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan ish va faoliyatga jalb qilishdir. Shunday qilib, xalq pedagogikasi g'oyalarini boshlang'ich ta'lim amaliyotida qo'llash imkoniyatlarini o'rganayotgan o'quvchilar o'zbek-rus-tojik-turkman milliy an'analarini o'rganib, "Navro'z", "Hosil" bayramini nishonlash doirasida bolalar uchun tayyorlab, amalga oshiradilar.

Talabalar orasida etnotolerantlikni rivojlantirish uchun pedagogika darslarida turli etnik guruhlar vakillari bilan konstruktiv muloqot qilish uchun sharoit yaratiladi.

Tarbiya nazariyasi modulini o'rganishda "millatlararo totuvlik", "diniy bag'rikenglik", "til-millat ko'zgusi", "shaxslararo muloqot madaniyati" kabi tushunchalarini o'rganayotganda turli o'yinlar, treninglar va tadqiqotlar o'tkazish yo'li bilan talabalarning qaysi millatga, dinga mansubligi, ularning boshqa din vakillariga bo'lgan munosabatlari aniqlanadi hamda "O'zbekiston- umumiy uyimiz" mavzusida doklad tayyorlash uyga vazifa qilib berildi.

Bunday ishlar talabalarga:

- millatlararo munosabatlar madaniyati bo'yicha ijtimoiy-psixologik bilimlarni egallash imkonini beradi;
- o'zini va boshqa odamlarni ma'lum bir millat vakillari sifatida adekvat, xolis baholash qobiliyatini rivojlantiradi;
- turli millat vakillari bilan muloqot qilishning individual usullarini o'rgatadi.

Etnopedagogikaning dolzarb muammolarini o'rganish bo'yicha kurs va diplom ishlari natijalari, turli ko'rinishdagi amaliyotlar natijalarini tahlil qilish, talabalarning imtihondagi javoblari ularning etnomadaniy ta'lim mohiyatini yetarli darajada tushunganliklarini ko'rsatadi. Bitiruvchilar etnik-madaniy kompetentsiyani:

- olingan etnopedagogik bilimlarni amaliyotda qo'llash usullarini (texnikasi, harakatlari) egallash (operativ-faoliyat komponenti),
- hissiy-irodaviy komponent, bo'lajak o'qituvchining etnomadaniyatga va etnikmadaniy ta'lim jarayoniga mas'uliyatli va ijobiy munosabati bilan tavsiflanadi;
- bo'lajak o'qituvchilarning etnik-madaniy tarbiyasida ijodkorlik, faollik va tashabbuskorlikning namoyon bo'lishini rivojlantiradilar

Shunday qilib, ilmiy-uslubiy adabiyotlarni va oliy ta'lim talabalarining ish tajribasini o'rganish, amaliyotda o'z tajribasini qayta ko'rib chiqish bo'lajak o'qituvchilarning etnopedagogik vakolatlarini oshirishning asosiy shartlarini aniqlashga imkon beradi, yani:

-ta'lim jarayonining kasbiy komponenti mazmuniga etnik-madaniy sikl bilimlarni ko'proq kiritish;

- etnomadaniy faoliyatga nisbatan bo'lajak mutaxassislarning o'zini o'zi belgilashi qadriyatlar;

- kurs va dissertatsiyalar mavzularida, shuningdek, har xil turdagi amaliyotlar mazmunida etnopedagogik g'oyalardan foydalanish;

- pedagogik jamoaning yuqori darajadagi psixologik-pedagogik kompetentsiyasi, bu talabalarning o'quv jarayonida ular bilan o'zaro munosabatda bo'lishda ijodiy bo'lishiga imkon beradi;

- faol va interaktiv loyiha va tadqiqot, o'yin turlari va shakllari, o'qitish usullaridan foydalanish;

- bo'lajak mutaxassislarni sinfdan tashqari vaqtlarda pedagogik mahoratni shakllantirishga qaratilgan qimmatli pedagogik ahamiyatga molik bo'lgan ishlarga faol jalb qilish.

Bugungi kunda O'zbekistonning yosh avlodi ijtimoiylashgan jamiyatning ko'p millatli xususiyatini hisobga olgan holda, bo'lajak o'qituvchilarda etnik-madaniy kompetensiyani shakllantirishda yangi ta'lim strategiyalari va yondashuvlarini ishlab chiqish zarurati yaqqol namoyon bo'lmoqda.

Etnopedagogik tayyorgarlik bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligining muhim qismidir, bu etnopedagogik kompetensiyani shakllantirish jarayonini ifodalaydi va umuman kasbiy pedagogik tayyorgarlikka nisbatan yaxlit xususiyatga ega. O'qituvchining etnopedagogik tayyorgarligi-bu ta'lim va tarbiyaning maqsadlari, vazifalari, nazariy va amaliy faoliyatni o'z ichiga olgan murakkab pedagogik tizim bo'lib hisoblanadi.

Adabiyotlar:

1. Turdieva N. S. Didactic conditions for the formation of attitudes toward education as a value among primary school pupils //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 10.
2. Нигора Т. С., Сауле Ж. С. ОСВЕЩЕНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРОБЛЕМАТИКИ В ДРЕВНЕЙШИХ ПИСЬМЕННЫХ ИСТОЧНИКАХ //International Conference of Education, Research and Innovation. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 93-98.
3. Ibodovich R. M., Saidova T. N. Problems of teacher mastery in school practice and the history of pedagogical thought //European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630). – 2021. – Т. 7. – С. 112-116.
4. Saidovna T. N. Raising the attitude of primary school students to education as a value //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – Т. 10. – №. 10. – С. 506-510.

5. Турдиева Н. С. ИЗ ОПЫТА УЗБЕКИСТАНА ПО ФОРМИРОВАНИЮ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У ПЕДАГОГОВ //INTERNATIONAL SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS OF PHILISOPHY, PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY. – 2019. – С. 107-110.
6. Saidovna T. N. Pedagogical ethics and pedagogical tact //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 3. – С. 305-310.
7. Турдиева Н. С., Акрамова У. И. ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДАХ СВЯЩЕННОГО КОРАНА И В ТРУДАХ ВЕЛИКИХ УЧЁНЫХ ВОСТОКА //БАРҚАРОРЛИК ВА ЕТАКЧИ ТАДҚИҚОТЛАР ОНЛАЙН ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ. – 2022. – С. 252-257.
8. Turdieva, N. S. (2021). Didactic conditions for the formation of attitudes toward education as a value among primary school pupils. *Middle European Scientific Bulletin*, 10.
9. Турдиева Н. С. ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ЭТИКА И ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ТАКТ //БАРҚАРОРЛИК ВА ЕТАКЧИ ТАДҚИҚОТЛАР ОНЛАЙН ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ. – 2022. – Т. 2. – №. 3. – С. 237-243.
- 10.Saidovna T. N. The Concept of the Teacher's Pedagogical Technique //European Multidisciplinary Journal of Modern Science. – 2022. – Т. 4. – С. 877-883.
11. Турдиева Н. С. Аждодлар меросида ўқувчиларнинг ўқув-билиш фаолиятига қадрият сифатида муносабатини шакллантиришга оид қарашлар //Научно-практическая конференция.–2022. – 2021.
12. Turdiyeva, N. (2022). Взгляды наших предков на самообразование. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz)*, 8(8). извлечено от https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/5735
13. Турдиева, Н. (2022). Планирование и учет воспитательно-образовательной работы в начальной школе. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz)*, 24(24). извлечено от https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/8250